

WIESŁAW DASZKIEWICZ

## PORĘCZENIE I DOZÓR SPOŁECZNY W POSTĘPOWANIU KARNYM

I. Polskie prawo karne — materialne i procesowe — wiąże poręczenie społeczne z różnymi sytuacjami dotyczącymi oskarżonego lub skazanego. Poręczenie społeczne jest jednym z kilku rodzajów poręczenia. Obok niego prawo przewiduje poręczenie instytucji — może to być także instytucja państwowa — kierownictwa zakładu pracy oraz osoby godnej zaufania. Należy też odróżnić poręczenie procesowe — stanowiące środek zapobiegawczy — od poręczenia probacyjnego<sup>1</sup>. Różnica między tymi poręczeniami — procesowym i probacyjnym — nie polega na sposobie wykonywania tych poręczeń. Dopatrywać się jej należy w celu obu tych poręczeń, czasie ich trwania, wykonywaniu obowiązków przez poręczycieli, a także w odmiennościach sytuacji karnoprawnej, w jakiej znajdują się osoby, do których odnosi się poręczenie.

Poręczenie procesowe — tak samo, jak inne środki zapobiegawcze — stosowane jest w ramach toczącego się postępowania przygotowawczego lub jurysdykcyjnego i działa w toku tych postępowań, najdłużej do uprawomocnienia się orzeczenia kończącego proces. Od zasady, że poręczenie procesowe funkcjonuje tylko do momentu prawomocnego zakończenia postępowania istnieją dwa wyjątki. Po pierwsze, w razie wniesie-

<sup>1</sup> S. Paweła uważa, że poręczenie jest środkiem tylko podobnym do probacji. Jego zdaniem, treścią probacji jest nadzór sądowy sprawowany nad osobą sprawcy i określony system postępowania. Przy poręczeniu oba te elementy kształtują się inaczej. Nadzór wykonywany ze strony sądu lub prokuratora jest w wypadku poręczeń niesystematyczny, a obowiązki poręczyciela polegają głównie na sygnalizowaniu o naruszeniu warunków próby, zbieraniu — tylko na żądanie sądu lub prokuratora — wiadomości o zachowaniu się sprawcy w okresie próby oraz na złożeniu — na 3 miesiące przed upływem okresu próby — sprawozdania o zachowaniu się i wynikach resocjalizacji sprawcy przestępstwa. Przyjęcie poręczenia nie musi być związane z określonym programem aktywnego oddziaływania na sprawcę, jak to się dzieje przy dozorze i nadzorze ochronnym (S. Paweła, *Resocjalizacja recydywistów w systemie nadzoru ochronnego*, Warszawa 1977, s. 36 i nast.). Pogląd ten nie jest przekonujący. O tym, czy dany środek ma charakter probacyjny decyduje to, czy jest on elementem kontroli i oddziaływania na sprawcę, sprzęgniętych z próbą, jakiej poddana jest dana osoba. Stopień tej kontroli, jej zakres i częstotliwość mogą być różne.

nia rewizji nadzwyczajnej Sąd Najwyższy może wstrzymać wykonanie wyroku lub postanowienia, może też wstrzymanie to połączyć z zastosowaniem poręczenia lub dozoru albo obu tych środków zapobiegawczych razem (art. 469 k.p.k.). Po drugie, takie wstrzymanie wykonania prawomocnego orzeczenia i połączenie z tym poręczenia lub dozoru może nastąpić także w postępowaniu o wznowienie procesu zakończonygo prawomocnym rozstrzygnięciem sądu (art. 479 k.p.k.).

Odmienne też — jak zaznaczono — przedstawia się cel poręczenia procesowego. Cel ten łączy się z potrzebą prawidłowego przebiegu postępowania. Poręczyciel w tym wypadku poręcza, że oskarżony stawi się na każde wezwanie oraz nie będzie utrudniał postępowania (art. 231 § 1 k.p.k.). Jest to zatem cel charakterystyczny dla środków zapobiegawczych, przewidzianych w k.p.k. Jeżeli chodzi o poręczenie społeczne, to jako jego cel wymienia się także oddziaływanie wychowawcze na oskarżonego i dezaprobatę przestępczości w ogóle, a popełnionego czynu w szczególności, przez środowisko pracy, nauki bądź otoczenie oskarżonego. Prawna dopuszczalność oddziaływania wychowawczego wobec oskarżonego za pomocą poręczenia społecznego jako środka zapobiegawczego ma — rzekomo — wynikać z interpretacji pojęcia „prawidłowy tok postępowania” (art. 209 k.p.k.), gdyż z pojęcia tego wynika m. in. zasada wychowawczego i profilaktycznego celu procesu karnego. Zaleca się nawet, by znacznie częściej stosować poręczenie społeczne zwłaszcza w tych sprawach karnych, w których w ogóle nie stosowano środków zapobiegawczych, a za przyjęciem poręczenia przemawiają względy natury resocjalizacyjnej. Oskarżony powinien zobowiązać się do przestrzegania zasad współżycia społecznego, a w szczególności przyrzec, że nie popełni nowego przestępstwa<sup>2</sup>. Jednak twierdzenie to, wskazujące na resocjalizacyjny cel poręczenia procesowego, budzi istotne zastrzeżenie. Takie określenie celu poręczenia procesowego stanowi antycypację winy oskarżonego, a przecież dopiero sąd w wyroku ma o tym rozstrzygnąć. W procesie karnym obowiązuje zasada domniemania niewinności, traktowanie zaś oskarżonego jak przestępcę, co do którego przesądza się, iż popełnił on przestępstwo i wymaga resocjalizacji, wyraźnie koliduje z tą zasadą.

Powstaje tu problem podobny do tego, który występuje w związku z nadawaniem tymczasowemu aresztowaniu charakteru penitencjarnego, co także wiąże się z podjęciem resocjalizacji oskarżonego przed ostatecznym rozstrzygnięciem o jego winie. Koncepcja traktowania tymczasowego aresztowania jako instytucji także penitencjarnej ma zwolenników w teorii i praktyce. Ustawodawstwa niektórych krajów — np. szwajcarskich kantonów — przewidują nawet tzw. tymczasowe wykony-

<sup>2</sup> Z. Iwaszkiewicz, *Poręczenie społeczne jako środek zapobiegawczy*, Warszawa 1974, s. 20 i nast., 172 i nast.

wanie kary orzeczonej nieprawomocnie (Vorläufiger Strafvollzug)<sup>3</sup>. Jednak i ta konstrukcja nie daje się pogodzić z domniemaniem niewinności, podjęcie bowiem zabiegów resocjalizacyjnych wobec osoby tymczasowo aresztowanej może się okazać przedwczesne, a nawet upokarzające. Oznacza ono wówczas niesłuszne potraktowanie tej osoby jako sprawcy przestępstwa.

Prawo polskie przewiduje podobną koncesję na rzecz przełamania zasady domniemania niewinności, a mianowicie art. 90 k.k.w. stanowi, że tymczasowo aresztowany po upływie 14 dni od wyroku skazującego pierwszej instancji — dotyczy to również wyroku nieprawomocnego — może być przeniesiony do zakładu karnego. W razie przeniesienia tymczasowo aresztowanego do zakładu karnego ma on obowiązki i prawa skazanego; regulamin może określić odstępstwa od tej zasady. To ściemniające zasadę niewinności rozwiązanie uzasadnia się względami prakseologicznymi. Chodzi o to, by możliwie najbardziej wykorzystać okres tymczasowego aresztowania na potrzeby oddziaływania resocjalizacyjnego<sup>4</sup>. Nie oznacza to jednak, by tego rodzaju wątpliwe odstępstwo od zasady domniemania niewinności mogło być rozciągane na inne sytuacje i inne środki. Wszelkie wyjątki od zasady — takim wyjątkiem jest też art. 90 k.k.w. — muszą być interpretowane ściśle; żadna wykładnia rozszerzająca nie jest tu dopuszczalna. Owszem, zastosowanie poręczenia może tu i ówdzie wywołać efekty wychowawcze, wpływać resocjalizacyjnie na oskarżonego, ale jest to wówczas efekt uboczny, nie może on być celem poręczenia procesowego. Podstawowe znaczenie poręczenia społecznego, jak zresztą i innych poręczeń procesowych, polega tu na tym, że stosując je, zastępuje się lub uzupełnia przymus państwowy działaniem społecznym lub indywidualnym poszczególnych osób. Przede wszystkim otwiera to drogę do zmniejszenia stosowania tymczasowego aresztowania, środka najbardziej dotkliwego.

Pod tym względem nieco inaczej przedstawia się dozór zastosowany jako procesowy środek zapobiegawczy, a także poręczenie, gdy jest ono stosowane w warunkach istnienia prawomocnego wyroku skazującego, a więc w wypadku art. 469 i art. 479 k.p.k. Funkcja tych środków może wówczas polegać na kontynuowaniu resocjalizacji skazanego. Wiąże się to z faktem, że dozór jako środek zapobiegawczy stosowany jest wyłącznie po prawomocnym skazaniu oskarżonego, gdy wyrok skazujący, choć zakwestionowany przez złożenie rewizji nadzwyczajnej lub wniosku o wznowienie postępowania, nadal ma moc prawną. Podobnie przedstawia się sprawa poręczenia zastosowanego w tych warunkach. Nie obowiązuje wówczas domniemanie niewinności, albowiem zostało ono obalone przez prawomocne skazanie. Obowiązuje zasada przeciwna —

<sup>3</sup> J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1882, s. 233.

<sup>4</sup> *Ibidem*, s. 231.

domniemania prawdziwości wyroku skazującego. Może się zresztą okazać, że rewizja nadzwyczajna lub wnioszek o wznowienie postępowania nie zostanie uwzględniony i domniemanie prawdziwości wyroku skazującego nie zostanie wówczas obalone. Kontynuowanie resocjalizacji skazanego w tej sytuacji może zatem być całkowicie uzasadnione, a przerwa w realizacji tego zadania spowodowana wstrzymaniem wykonywania wyroku byłaby niepożądana. Tak więc w wypadku stosowania tych specyficznych środków zapobiegawczych wchodzi w grę racje szczególne, toteż uzasadniona jest tu kumulacja dwóch funkcji: zapobiegania uchylaniu się od postępowania karnego i resocjalizacji.

W przeciwieństwie do poręczenia procesowego, stosowanego do czasu prawomocnego zakończenia procesu, celem poręczenia probacyjnego jest właśnie resocjalizacyjne oddziaływanie na osobę, do której poręczenie się odnosi. Poręczenia to stosuje się w związku z warunkowym umorzeniem postępowania (art. 28 § 1 k.k.), warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności (art. 76 § 1 k.k.) i warunkowym przedterminowym zwolnieniem z odbywania kary (art. 94 k.k.). Jest ono elementem systemu poddania sprawcy czynu próbie związanej z zastosowaniem tzw. środków wolnościowych. Jej pomyślny wynik pozwala ostatecznie na rezygnację z pozbawienia wolności. O ile poręczenie procesowe dotyczy z reguły oskarżonego, którego вина nie jest jeszcze prawnie przesądzona i wobec którego obowiązuje zasada domniemania niewinności, o tyle poręczenie probacyjne stosuje się do osób, co do których organ procesowy ustalił już fakt popełnienia przestępstwa. Przeważnie chodzi tu o osoby już skazane<sup>5</sup>. Poręczenia probacyjnego nie stosuje się na czas trwania procesu rozpoznawczego, lecz na okres próby, której sprawca przestępstwa został poddany. Chociaż więc składa się je nieraz w toku odbywającego się procesu (z wyjątkiem poręczenia związanego z warunkowym przedterminowym zwolnieniem) jest ono skierowane na działanie po jego zakończeniu, w trakcie wykonywania orzeczenia rozstrzygającego sprawę co do samej istoty, przedmiotu procesu.

Poręczenie procesowe można stosować obok innych środków zapobiegawczych, np. poręczenia majątkowego i dozoru Milicji Obywatelskiej, poręczenie probacyjne natomiast — obok innych środków probacji, np. nałożenia obowiązku naprawienia szkody, przeproszenia pokrzywdzonego, zobowiązania skazanego do wykonania określonych prac lub

<sup>5</sup> Wyjątek stanowi poręczenie w związku z warunkowym umorzeniem postępowania, ale i w tym wypadku, choć skazanie nie następuje, fakt popełnienia przestępstwa musi być ustalony i nie może budzić wątpliwości — por. A. Marek, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 1973, s. 70 i nast., 108 i nast.; J. Bafia, *Warunkowe umorzenie postępowania według projektu k.k. i k.p.k.*, Palestra 1968, nr 12, s. 20; M. Cieślak, *Pierwszoinstancyjna procedura warunkowego umorzenia postępowania*, NP 1971, nr 4, s. 522.

świadczeń na cele społeczne, powstrzymania się od nadużywania alkoholu, poddania się leczeniu, powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach itd.

Powstaje pytanie, czy poręczenie procesowe jest wobec tego środkiem przymusu i stanowi dolegliwość dla oskarżonego. Jest ono umieszczone w dziale VI k.p.k., ale fakt ten kwestii tej nie przesądza, gdyż w dziale tym znajdują się też przepisy dotyczące listu żelaznego, a ten nie jest środkiem przymusu. Jest on decyzją sądu zapewniającą, że *nie* zostanie zastosowane tymczasowe aresztowanie, a więc chroniącą oskarżonego przed najsurowszym środkiem zapobiegawczym. Jednak poręczenie procesowe nie ma takiego chroniącego charakteru, jak list żelazny. Łączy się z nim natomiast możliwość — a dla poręczającego nawet obowiązek — sprawowania kontroli nad zachowaniem oskarżonego, ponadto łączy się z nim możliwość zastosowania innych środków, jeżeli oskarżony uchylałby się od tej kontroli. Środkiem przymusu, choć nie procesowego, lecz materialnoprawnego, jest także poręczenie probacyjne. Zresztą można spotkać się z poglądem, że probację należy uważać za formę ograniczenia wolności<sup>6</sup>.

II. Obok poręczenia ustawodawstwo przewiduje dozór. Jest to w obecnym ujęciu ustawy instytucja prawna odrębna i samodzielna. O przyjęciu poręczenia rozstrzyga, w zależności od stadium postępowania, sąd lub prokurator, natomiast o dozorze orzeka zawsze sąd. Łącznie poręczenie i dozór spełniają funkcje, jakie np. w prawie radzieckim spełnia instytucja tzw. oddania na poręczenie (pieriedacza na poruki)<sup>7</sup>. Dozór jest w zasadzie instytucją probacyjną. W tym charakterze orzeka się go w związku z instytucjami prawa karnego, dla których także przewidziane jest poręczenie probacyjne, a więc w związku z warunkowym skazaniem i warunkowym przedterminowym zwolnieniem. Tylko wyjątkowo ustawa przewiduje stosowanie dozoru jako środka procesowego, a mianowicie jako środek zapobiegawczy może on być stosowany jedynie w wypadkach wstrzymania wykonania orzeczenia w związku z rewizją nadzwyczajną lub wnioskiem o wznowienie postępowania (art. 469 § 1, art. 479 k.p.k.). Ustawa wyraźnie mówi tu o dozorze jako środku zapobiegawczym, mimo że k.p.k. w rozdziale 24 — zatytułowanym „środki zapobiegawcze” — nie wymienia takiego środka. Z tego wynika, że katalog środków zapobiegawczych wymieniony w tym rozdziale k.p.k. nie jest wyczerpujący.

<sup>6</sup> S. Paweła, *Resocjalizacja*, s. 27 i nast.

<sup>7</sup> M. Leonieni, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary*, Warszawa 1974, s. 160, 174; M. Leonieni, *Poręczenie przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary*, Zeszyty Naukowe IBPS 1978, nr 8, s. 30.

III. Merytoryczna różnica między poręczeniem a dozorem nie jest jasna. Inny jest — oczywiście — tryb ustanawiania poręczenia i dozoru, ale ta różnica nie jest różnicą merytoryczną, lecz proceduralną. Poręczenie następuje z inicjatywy poręczyciela, dozór natomiast orzeka się także z urzędu; można to uczynić też na wniosek uczestnika postępowania, np. prokuratora. Jednak i ta różnica nie jest ostra, ulega w rzeczywistości znacznemu zatarciu, bo z jednej strony sąd może zwrócić się z sugestią, np. do organizacji społecznej, by złożyła poręczenie, z drugiej zaś strony organizacja taka może wyrazić ofertę podjęcia się dozoru. Przewiduje to wyraźnie art. 84 k.p.k.

Funkcje dozoru i poręczenia są analogiczne<sup>8</sup>, jednak obowiązki sprawującego dozór są ściślej i szerzej określone. Dlatego niektórzy autorzy uważają poręczenie za mniej wiążącą formę dozoru<sup>9</sup>. Obowiązki sprawującego dozór określone zostały w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 2 IV 1971 r. w sprawie dozoru i nadzoru ochronnego<sup>10</sup>. W piśmiennictwie wysuwa się postulat stosowania przez analogię przepisów tego rozporządzenia w odniesieniu do poręczenia, przeważa jednak pogląd traktujący poręczenie jako bardziej niż dozór elastyczną i mniej wiążącą formę nadzoru (kontroli)<sup>11</sup>. W każdym bądź razie poręczenie nie ogranicza się — jak mogłoby to wynikać z semantycznej strony regulacji prawnej — do samego udzielenia rękojmi za oskarżonego łub skazanego. Łączą się z nim, podobnie jak w wypadku dozoru, obowiązki kontroli nad zachowaniem osoby, do której poręczenie się odnosi.

Tak poręczający, jak i sprawujący dozór musi roztoczyć kontrolę nad postępowaniem podopiecznego, udzielać mu rad i pomocy, sprawdzać, czy wykonuje nałożone obowiązki, przestrzega porządku prawnego, a zwłaszcza ustawy karnej<sup>12</sup>. Poręczyciel i sprawujący dozór może wnieść o ustanowienie, rozszerzenie lub zmianę obowiązków próby dobrego sprawowania się (art. 74 § 2 k.k.w., art. 75 § 2 pkt 4-9 k.k.) albo o zwolnienie z tych obowiązków (art. 74 § 2 k.k.w.). Sprawujący dozór może postulować zwolnienie z dozoru i przyjęcie poręczenia — środka

<sup>8</sup> T. Leško, *System środków karnych*, Warszawa 1974, s. 8; M. Leonieni, *Poręczenie, przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary*, s. 30 i nast.; M. Leonieni, *Poręczenie społeczne i indywidualne przy warunkowym umorzeniu postępowania w świetle ustawy i praktyki*, Warszawa 1979, s. 21 i nast.; M. Cieślak, Z. Doda, *Społeczne poręczenie*, Palestra 1968, nr 12, s. 30; A. Zoll, *Materialnoprawna problematyka warunkowego umorzenia postępowania karnego*, Warszawa—Kraków 1973, s. 98.

<sup>9</sup> I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1970, s. 266; M. Cieślak, *Problemy wykonania orzeczeń o warunkowym umorzeniu postępowania*, NP 1971, nr 7 - 8, s. 1070.

<sup>10</sup> Dz. U. 1971, nr 9, poz. 95.

<sup>11</sup> M. Leonieni, *Poręczenie przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary*, s. 34.

<sup>12</sup> Ibidem, s. 32

łagodniejszego — a poręczający oddanie sprawcy pod dozór. Obaj muszą składać sądowi sprawozdania z zachowania się skazanego, w szczególności z tego, czy wykonuje on nałożone obowiązki i o wynikach jego resocjalizacji (art. 74 § 3, art. 77 k.k.w., § 28 i § 37 rozp.). Poręczający i sprawujący dozór mogą też wnosić o zarządzanie wykonania zawieszanej kary pozbawienia wolności lub odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Sąd oddając skazanego pod dozór, może zrezygnować z udzielonego poręczenia, a zwolnienie od dozoru uzależnić od poręczenia (art. 75 k.k.w.)<sup>13</sup>.

Natomiast tylko sprawujący dozór jest obowiązany do niezwłocznego skontaktowania się z podopiecznym, a w miarę potrzeby z jego rodziną, zakładem pracy i środowiskiem, w którym skazany przebywa, do udzielenia podopiecznemu rad i pomocy w rozwiązywaniu istotnych problemów życiowych, pouczenia o jego obowiązkach, w razie potrzeby ostrzegania o ujemnych następstwach nagannego prowadzenia się, uchylania się od nałożonych obowiązków lub rażącego naruszania porządku prawnego, a także do okresowego składania sprawozdań z zachowania się podopiecznego (§ 28 rozp.), przy czym sprawujący dozór obowiązany jest składać sprawozdania co 3 miesiące, podczas gdy udzielający poręczenia może złożyć tylko jedno sprawozdanie na 3 miesiące przed zakończeniem okresu próby. Instytucję lub organizację sprawującą dozór zobowiązano do niezwłocznego zawiadomienia sądu o rozwiązaniu ze skazanym stosunku pracy lub o wystąpieniu przezeń z organizacji (§ 25 pkt 7 rozp.). Podopiecznego zobowiązano do stawienia się na wezwanie sądu lub sprawującego dozór i udzielenia wyjaśnień związanych z dozorem (§ 6 rozp.)<sup>14</sup>.

W praktyce poręczenia społeczne, procesowe i probacyjne występują w niewielkiej skali. Nie są też szeroko stosowane dozory społeczne wykonywane przez organizacje społeczne, instytucje i kolektywy. Dominują dozory kuratorów sądowych. Niekiedy sądy stosują jednocześnie poręczenie i dozór tych samych podmiotów. Uważa się to łączenie za dopuszczalne<sup>15</sup>.

Dozór jest fakultatywny, chyba że ustawa stanowi inaczej, jak np. w wypadku warunkowego skazania młodocianego sprawcy umyślnego występku (art. 76 § 2 k.k.). Poręczenie jest zawsze fakultatywne.

IV. Ustawa różnie określa zakres podmiotów społecznych uprawnionych do składania poręczenia. Poręczenie jako środek zapobiegawczy może być udzielone przez organizację społeczną, której oskarżony jest członkiem lub kolektyw, w którym oskarżony pracuje lub się uczy.

<sup>13</sup> Ibidem, s. 32.

<sup>14</sup> Ibidem, s. 33.

<sup>15</sup> M. Leonieni, *Poręczenie społeczne przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary*, s. 33, 42.

Jeżeli oskarżony jest żołnierzem, można przyjąć poręczenie od kolektywu żołnierskiego, zgłoszone za pośrednictwem właściwego dowódcy (art. 231 § 1 k.p.k.). Te same podmioty mogą udzielić poręczenia w razie warunkowego umorzenia postępowania (art. 28 § 1 k.k.).

Nieco inaczej określono krąg podmiotów mogących udzielić poręczenia w wypadku warunkowego skazania i warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 76 § 1, art. 94 k.k.). Mogą to uczynić organizacje społeczne i instytucje, a więc także instytucje społeczne, które nie są organizacjami w sensie prawnym. Do tej kategorii należą np. fundacje i różne komitety społeczne powoływane w celu realizacji określonych zadań, np. komitety rodzicielskie w szkołach, komitet budowy pomnika, komitet; którego zadaniem jest organizowanie pewnych prac społecznych jak budowa drogi itp. Trzeba jednak wymagać, by instytucje te nie były „chwilowe”, lecz miały — choćby przejściowo — cechę trwałości. Organizacje składające poręczenie mogą być innymi organizacjami niż określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości, o którym mowa w art. 81 § 2 k.p.k. Kolektyw, w którym oskarżony uczy się nie musi być kolektywem uczniowskim; może to być także kolektyw nauczycielski. Byłoby nieracjonalne pozbawienie kolektywu nauczycielskiego takiej możliwości.

Jeżeli chodzi o poręczenie jako środek zapobiegawczy, to do wniosku o poręczenie kolektyw lub organizacja społeczna dołącza wyciąg protokołu, zawierający decyzję lub uchwałę o podjęciu poręczenia oraz wskazanie osoby, która ma wykonywać obowiązki poręczającego. Osoba ta składa oświadczenie o przyjęciu tych obowiązków (art. 231 § 2 k.p.k.). Ze złożenia poręczenia przed organem procesowym spisuje się protokół (art. 129 § 1 pkt 7 k.p.k.). Na osobę, która bezpodstawnie uchyla się od dopełnienia obowiązków poręczyciela można nałożyć karę porządkową w wysokości 2000 zł (art. 244 § 1 k.p.k.). W razie uchybienia obowiązkom poręczyciela przez żołnierza w czynnej służbie, sąd lub prokurator występuje do dowódcy jednostki wojskowej, w której żołnierz ten pełni służbę o pociągnięcie go do odpowiedzialności dyscyplinarnej (art. 245 § 1 i 2 k.p.k.).

W odniesieniu do poręczeń probacyjnych ustawa nie ustanawia takich wymagań, jakie określa art. 231 § 2 k.p.k., ale w stosunku do poręczeń związanych z warunkowym umorzeniem postępowania zalecają je wytyczne Sądu Najwyższego z 29 I 1971 r.<sup>16</sup> Zapewne Sąd Najwyższy kierował się tu analogią. Należy kierować się nią także w innych wypadkach poręczeń probacyjnych. Wytyczne Sądu Najwyższego słusznie wymagają, by osoba wykonująca obowiązki poręczyciela — gdy poręczenie zostanie przyjęte przez organ procesowy — złożyła oświadczenie

<sup>16</sup> Uchwała połączonych Izb Karnej i Wojskowej z 29 I 1971 r., VI KZP 26/69, OSNKW 1971, poz. 33.

o przyjęciu tych obowiązków, jeżeli oświadczenie takie nie zostało złożone łącznie z wnioskiem organizacji lub kolektywu. Sąd może zlecić kuratorowi sądowemu, a w razie potrzeby także Milicji Obywatelskiej, zebranie wiadomości o osobie zgłaszającej wniosek o przyjęcie poręczenia, a w szczególności, czy zasługuje ona na zaufanie i daje rękojmię prawidłowego wywiązania się z obowiązków poręczającego. W ten sam sposób można zbierać wiadomości o wykonywaniu przez poręczającego powierzonej mu funkcji (§ 35 rozp.). Z tych dyrektyw dotyczących sprawdzania poręczyciela należy — dodajmy — korzystać przede wszystkim w stosunku do poręczyciela indywidualnego i chyba tylko wyjątkowo gdy chodzi o osobę wykonującą obowiązki poręczyciela z ramienia organizacji społecznej, instytucji lub kolektywu.

W piśmiennictwie wyrażono pogląd, że podjęcie się poręczenia przez organizację społeczną jest wprawdzie aktem dobrowolnym, jednak należy pamiętać o tym, że dla organizacji społecznych jest to w pewnym sensie obowiązek społeczny ze względu na charakter polskiego ustroju prawnego i rolę, jaką spełniają te organizacje. Niezłożenie więc wniosku o zastosowanie poręczenia może mieć miejsce wówczas, gdy ewentualny poręczyciel społeczny jest przekonany o nieskuteczności tego środka w odniesieniu do oskarżonego, a mniemanie to jest uzasadnione przez niepowodzenia uprzednio stosowanych środków wychowawczych<sup>17</sup>. Jest to jednak pogląd zbyt daleko idący.

Oczywiście, oprócz sporządzenia protokołu ze złożenia poręczenia, organ procesowy powinien wydać decyzję o przyjęciu lub nieprzyjęciu poręczenia. Sąd lub prokurator powinien wydać w tej kwestii postanowienie, jak tego wymaga stosowanie środków zapobiegawczych. Rozstrzygnięcie o poręczeniu związanym z warunkowym umorzeniem postępowania należy zamieścić w postanowieniu o samym warunkowym umorzeniu, a jeżeli decyzję taką podejmuje sąd na rozprawie, to w wyroku. Przyjęcie poręczenia związanego z warunkowym skazaniem powinno być zamieszczone w wyroku, w którym sąd orzeka takie skazanie, a w postępowaniu wykonawczym — w postanowieniu sądu. O przyjęciu poręczenia w związku z warunkowym przedterminowym zwolnieniem rozstrzyga w postanowieniu sąd penitencjarny.

Poręczenie jako środek zapobiegawczy może być przyjęte także przez sąd działający jako instancja odwoławcza, gdy np. uchyla surowszy środek, jakim jest tymczasowe aresztowanie<sup>18</sup>.

V. Jeżeli chodzi o dozór, to może on być powierzony każdej organizacji społecznej i każdej instytucji Ustawa nie przewiduje tu żadnych ograniczeń (art. 76 § 2, art. 94 k.k.). Pewne dyrektywy w tym przed-

<sup>17</sup> Z. Iwaszkiewicz, *Poręczenie*, s. 46 i nast.

<sup>18</sup> Ibidem, s. 59 i nast.

miocie ustanawia rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 IV 1971 r. W myśl § 1 ust. 3 tego rozporządzenia sprawowanie dozoru ochronnego powierza się organizacji związkowej, kobiecej, młodzieżowej lub innej, zwłaszcza takiej, w której działalności skazany uczestniczy lub dla której sprawowanie opieki nad osobami skazanymi stanowi wykonywanie zadań statutowych albo innej instytucji godnej zaufania, a w szczególności sprawującej opiekę społeczną. Wymienienie w rozporządzeniu tych organizacji i instytucji nie stanowi jednak ograniczenia, zamkniętego katalogu organizacji. Takie ograniczenie byłoby zresztą niedopuszczalne, w tym bowiem zakresie ustawa nie udziela Ministrowi Sprawiedliwości delegacji ustawowej, pozwalającej na jakiegokolwiek ograniczenia. Zastosowanie dozoru też wymaga rozstrzygnięcia sądu, w zależności od sytuacji — w wyroku albo postanowieniu.

Przyjęcie dozoru — w przeciwieństwie do poręczenia — jest obowiązkiem. Jeżeli instytucja lub organizacja społeczna odmawia podjęcia się dozoru, sąd może zawiadomić o tym organ nadrzędny; przed zawiadomieniem należy żądać wyjaśnień. Jeżeli natomiast instytucja lub organizacja społeczna nie może sprawować dozoru z przyczyn od niej niezależnych, ma ona obowiązek niezwłocznego zawiadomienia o tym sądu, który powierza wówczas sprawowanie dozoru zakładowi pracy lub innej organizacji społecznej albo kuratorowi sądowemu (§ 27 rozp.).

Kompetentny do zastosowania dozoru jest także sąd drugiej instancji, np. w razie zaskarżenia wyroku sądu pierwszej instancji, gdy ten dozoru nie orzekł.

VI. Problem wygaśnięcia poręczenia wykonywanego przez poręczyciela należy rozpatrywać oddzielnie w stosunku do poręczeń procesowych i probacyjnych.

Ustawa nie nakazuje — jak przy tymczasowym aresztowaniu — określenia czasu trwania poręczenia stosowanego jako środek zapobiegawczy. Poręczenie nie określone w czasie obowiązuje przez całe postępowanie, także przed sądem drugiej instancji, jeżeli postanowienie o przyjęciu poręczenia nie zostanie wcześniej zmienione lub uchylone przez organ pierwszej lub drugiej instancji. Należy zaznaczyć, że postanowienie o stosowaniu poręczenia, jak inne decyzje o zastosowaniu środków zapobiegawczych, podlega zaskarżeniu w drodze zażalenia (art. 212 § 1 k.p.k.). Postanowienie to może być uchylone dlatego, że kompetentny organ — prokurator lub sąd — uznaje zastosowanie środków zapobiegawczych, w tym poręczenia, za zbędne w danej sprawie, albo z tego powodu, iż organ uznaje poręczenie za zbędne w związku z zastosowaniem środka surowszego. Zastosowanie tymczasowego aresztowania czyni poręczenie bezprzedmiotowe. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, by od razu ograniczyć stosowanie poręczenia, np. do pewnego stadium postępowania.

Wygaśnięcie poręczenia może nastąpić z powodu zwolnienia poręczyciela z jego obowiązków. Zwolnienie może nastąpić na wniosek poręczyciela — gdy nie może on dłużej wykonywać swych obowiązków albo gdy np. oskarżony uchyla się od kontroli, nie stosuje się do poleceń itp. — albo z urzędu z powodu niewywiązywania się poręczyciela z przyjętego obowiązku.

Organ procesowy, który jest dysponentem środka zapobiegawczego powinien informować osobę wykonującą obowiązki poręczyciela o uchyleniu się oskarżonego od postępowania karnego. O obowiązku informacji mówi art. 234 k.p.k., który stanowi, że jeżeli mimo poręczenia oskarżony nie stawi się na wezwanie lub w inny sposób będzie utrudniał postępowanie, organ stosujący środek zapobiegawczy zawiadomi o tym udzielającego poręczenie, a ponadto może zawiadomić bezpośrednio przełożonego osoby, która złożyła poręczenie i organizację społeczną, do której należy, a także organ nadrzędny nad poręczającym zakładem pracy lub organizacją społeczną, gdy zostanie stwierdzone zaniedbanie obowiązków wynikających z poręczenia. Przed zawiadomieniem, o którym tu mowa, należy osobę, która złożyła poręczenie, wezwać w celu złożenia wyjaśnień. W piśmiennictwie postulowano, by do osoby wykonującej obowiązki poręczyciela społecznego nie stosować porządkowej kary pieniężnej, ze względu na społeczny charakter instytucji poręczenia, opierającego się na zaufaniu<sup>19</sup>. Jest to stanowisko niesłuszne, bo ten, kto podejmuje się wykonywać obowiązek z ramienia organizacji społecznej, powinien dołożyć starań nie mniejszych, niż gdy działa w swoim imieniu.

Od zwolnienia organizacji z obowiązków poręczyciela należy odróżnić zmianę osoby wyznaczonej do bezpośredniego wykonywania obowiązku. Można też poręczenie jednej organizacji zamienić na poręczenie innej, a także przyjąć poręczenie np. od dwóch organizacji lub od organizacji społecznej i kolektywu albo osoby godnej zaufania itd. Wymaga to — rzecz jasna — odpowiedniego postanowienia prokuratora lub sądu.

Poręczenia i dozory probacyjne ustanawia się na okres próby i kończą się one wraz z jego upływem. Możliwe jest przyjęcie poręczenia lub dozoru dopiero w okresie próby; wówczas ma ono zastosowanie do końca próby. Jednak zarówno poręczenie, jak i dozór może wygasnąć wcześniej, np. — jak już zaznaczono — w stosunku do osoby warunkowo skazanej sąd może m. in. ustanowić dozór albo zwolnić z niego w czasie próby. Wniosek w tym przedmiocie może złożyć również osoba, instytucja albo organizacja społeczna, która udzieliła poręczenia lub pod której dozór oddano skazanego (art. 74 § 2 k.k.w.). Rezygnacja sądu z poręczenia lub dozoru powoduje to, że wygasa on wraz z upływem terminu zaskarżenia tego rozstrzygnięcia. Na niekorzystne postanowienia sądu, np. gdy sąd

<sup>19</sup> Ibidem, s. 178.

zamienia poręczenie na dozór, skazanemu przysługuje zażalenie (art. 74 § 5 k.k.w.). Prokurator może składać wnioski i wnosić zażalenia na wszystkie postanowienia wydane w postępowaniu wykonawczym (art. 6 § 2 k.k.w.).

Poręczenie i dozór wygasa też w razie prawomocnego zarządzenia wykonania zawieszonyj kary, odwołania warunkowego zwolnienia, podjęcia warunkowo umorzonego postępowania.

## PLEDGE AND SOCIAL SURVEILLANCE IN PENAL PROCEEDINGS

### S u m m a r y

Polish penal law provides pledge and surveillance of social institutions, organizations and collective groups under which defendant or the sentenced person: works, receives an education or is in the military service. These measures can be of a litigious or probational character. The litigious pledge is a preventive means aiming at securing the appearance of the defendant at summons before the organs conducting the proceedings and preventing his obstruction of a process. It cannot be geared on resocializing the defendant as there is a principle of presumption of the accused's innocence hold valid in the penal proceedings, as long as a perpetration of a crime is not established in the final judgement starting upon a resocialization of the defendant will be untimely. The pledge as a probational means is aimed, on the other hand, at the resocialization. The litigious pledge is applied in the course of proceedings and for its duration unless it was limited to a certain stage of a process. It is terminated, at the latest by the final completion of proceedings while the pledge as a probational means is ruled at the conditional discontinuance of proceedings, conditional suspension of the enforcement of punishment and release on licence, it is undertaken for the time of testing a favorable behavior of perpetrator of a crime. A social organization, institution or a collective body which are undertaking a pledge have to appoint a person to perform the duties of a pledger directly.

Surveillance is in principle a probational means. It can be applied as the litigious means of prevention only by the way of an exception, in case of stay of execution of a judgement pertinent to an extraordinary appeal against a valid judgement or a motion for instituting a trial *de novo*. A difference between the pledge and surveillance is not clear. The pledge is not limited itself to standing surety for the accused or the sentenced. It is related, as in the instance of the surveillance, to the duties to control a conduct of the pledgee. Yet, the duties of surveilling person are regulated in a wider scope and more precisely. Theoreticians are advancing a proposition that a pledge is more flexible and less binding form of control.

The pledge and surveillance are terminated upon the expiration of a probation period, earlier in the case of releasing a pledger from his duties and also in the instance of a final ruling of the enforcement of punishment or recalling a release on licence. The pledge expires also upon the reopening of conditionally discontinued proceedings.

The social pledge — litigious and probational — is not often used in practice and so is the social surveillance performed by the social institutions and collective groups. Surveillance by court appointed curators (mostly social ones) is dominating.